

ΒΑΣΟΣ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΗΣ

Διευθυντής Τμήματος Αρχαιοτήτων

Ο EINAR GJERSTAD ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ*

Ἀπό ιστορικής καὶ γεωγραφικῆς ἀπόψεως εἶναι ἀσφαλῶς παράδοξον ὅτι ἡ Σουηδία εἶναι ἡ πρώτη χώρα, ἡ ὁποία ἐπέδειξεν ἐπιστημονικόν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Κυπριακὴν ἀρχαιολογίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος μας. Θὰ ἀνέμενέ τις βεβαίως τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο νὰ προέλθῃ ἀπὸ χώρας πλησιεστέρας πρὸς τὴν Κύπρον καὶ δὴ τὴν Μεγάλῃν Βρετανίαν, ἡ ὁποία ἦτο τότε καὶ ὁ πολιτικὸς κυρίαρχος τῆς νήσου. Οἱ γνωρίζοντες τὸ ἱστορικόν τῆς ἐλεύσεως τῆς Σουηδικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἀποστολῆς εἰς Κύπρον τὸ 1927 θὰ ἀποδώσουν τὸ γεγονός τοῦτο εἰς τινὰ βαθμόν καὶ εἰς τὴν τύχην. Ὁ γνώστης ὅμως τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαιολογίας τῆς Κύπρου θὰ διαβλέψῃ τὴν πραγματικὴν αἰτίαν, ἡ ὁποία εἶναι ἡ προσωπικότης τοῦ ἀρχαιολόγου Einar Gjerstad.

Ἡ Μεσογειακὴ ἀρχαιολογία ἤσκησε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀσκῇ καταπληκτικὴν γοητείαν εἰς τὴν Σουηδίαν, ἡ ὁποία ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ κορυφαίους ἐπιστήμονας ἰδίως εἰς τὴν προϊστορικὴν ἀρχαιολογίαν, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρω τὰ ὀνόματα τῶν Person καὶ Nilsson, οἱ ὁποῖοι ἔκλεισαν τὴν Σουηδικὴν ἐπιστήμην. Ἡ ἀρχαιολογία τοῦ Αἰγυπτιακοῦ χώρου εἶχεν ἐλκύσει τοὺς δύο τοῦτους ἐπιστήμονας διὰ νὰ τοὺς ἀναδείξῃ παγκοσμίως, ὁ Gjerstad ὅμως, μὲ τὴν φαντασίαν καὶ τὴν τόλμην τῶν εἰκοσιεννέα ἐτῶν, ἀνεζήτησε νέα πεδία ἐρεύνης εἰς τὸ νοτιώτατον ἄκρον τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου, τὴν Κύπρον. Ἀποπερατώσας τὰς σπουδὰς του τὸ 1923 εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικὴν φιλολογίαν, τὴν Κλασσικὴν ἀρχαιολογίαν, τὴν ἀρχαίαν Ἱστορίαν καὶ τὴν γενικὴν ἱστορίαν, ἔφθασεν εἰς τὴν Κύπρον τὸ 1924, διὰ νὰ συλλέξῃ ὑλικόν διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς διδακτορικῆς του διατριβῆς, ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη τὸ 1926 ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Uppsala ὑπὸ τὸν τίτλον *Studies on Prehistoric Cyprus*.

Διὰ νὰ ἐκτιμήσωμεν πληρέστερον τὸ ἔργον τοῦ Gjerstad καὶ τῆς Σουηδικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἀποστολῆς ἐν Κύπρῳ, τῆς ὁποίας ἡγήθη ἐν ἔτος ἀργότερον, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ σκιαγραφήσωμεν ἐν ὀλίγοις τὴν εἰκόνα τὴν ὁποίαν ἐπαρουσίαζε μέχρι τοῦ 1926 ἡ Κυπριακὴ Ἀρχαιολογία. Πενήντα ἔτη ἐνωρίτερον ὁ διαβόητος Cesnola εἶχεν ἐπιφέρει ἀνεπανόρθωτα πλῆγματα κατὰ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης καὶ ἐδήλωσε περιοχὰς ὀλοκλήρους ἐν τῇ προσπάθειά του νὰ ἐπιτύχῃ ἐντυπωσιακὴν ἀνακάλυψιν — τὴν ὁποίαν ἐφαντάσθη διὰ τῆς ἐπινοήσεως τοῦ μύθου τοῦ ἠθσαυροῦ τοῦ Κουρίου — ὡς ἦσαν αἱ ἀνακαλύψεις τοῦ Schliemann εἰς τὴν Τροίαν καὶ τὰς Μυκήνας.

Ὁ Γερμανὸς ἱστοριοδίφης Max Ohnefalsch-Richter, παρ' ὅλον ὅτι διεπνέετο ὑπὸ ἀνωτέρου πνεύματος καὶ εἶχεν πολὺ καλυτέραν κατάρτισιν παρὰ ὁ Cesnola, δὲν κατάρθωσε νὰ ἐξέλθῃ τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ ἱστοριοδιδασμοῦ.

* Ανατύπωση ἀπὸ τὸ περιοδικὸ *Κυπριακαὶ Σπουδαὶ* XXXVI, 1972, σσ. 15-22.

Ἀρχικὸς σκοπὸς τῆς ἀναδημοσίευσής αὐτοῦ τοῦ ἀρθροῦ ἀπὸ τῆς *Κυπριακῆς Σπουδῆς*, μετὰ ἀπὸ εἰσήγησιν τοῦ Δρος Βάσου Καραγιώργη, ἦταν ἡ επισύναψη προσθήκης γιὰ τὸ ρόλο τοῦ Καθηγητῆ Einar Gjerstad κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τουρκικῆς εισβολῆς ἐν τῇ Κύπρῳ τὸ 1974 καὶ τῶν τραγικῶν γεγονότων ποὺ ἀκολούθησαν. Οἱ ἐπιμελητῆς τῆς ἐκδόσεως ἀπολογοῦνται γιὰ τὴ μη παρουσίασιν αὐτῆς τῆς προσθήκης ποὺ ὁ Δρ. Β. Καραγιώργης δὲν μπόρεσε νὰ συντάξῃ λόγῳ φόρτου ἐργασίας.

Αί ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀποστολῆς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου ἀπὸ τοῦ 1890 μέχρι τοῦ 1896 εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀνακάλυψιν σημαντικοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου, ἀλλ' ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὰς ἰσχνὰς δημοσιεύσεις, αἱ ἀνασκαφαὶ αὗται ἠῤῥησαν μᾶλλον τὸ χάος, τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει εἰς τὴν γνῶσιν τῆς Κυπριακῆς ἀρχαιολογίας, πλουτίσασαι ταυτοχρόνως δι' ἀμυθῆτων θησαυρῶν τὰς συλλογὰς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου.

Μοναδικὴν ἐξαίρεσιν εἰς τὴν ζοφεράν εἰκόναν, τὴν ὁποίαν περιέγραψα ἀνωτέρω, ἀποτελεῖ ἡ φωτεινὴ μορφή τοῦ Βρεττανοῦ ἀρχαιολόγου καὶ ἱστορικοῦ John L. Myres, ὁ ὁποῖος πρῶτος προσεπάθησε νὰ τοποθετήσῃ τὴν Κυπριακὴν ἀρχαιολογίαν ἐπὶ ἐπιστημονικῆς βάσεως. Τὸ πρωτοπορειακόν ἔργον τοῦ Myres οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ, δύναται δὲ οὗτος νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὁ πρόδρομος τοῦ Gjerstad. Ἡ σημαντικώτερα συμβολὴ τοῦ Myres εἶναι ἡ τοποθέτησις τῆς κυπριακῆς ἀρχαιολογίας, κυρίως δὲ τῆς προϊστορίας, ἐντὸς ἐνὸς ἀκριβοῦς ἐπιστημονικοῦ χρονολογικοῦ πλαισίου, τὸ ὁποῖον βεβαίως περιορίζετο εἰς τὰς δυνατότητας τῆς ἐποχῆς του. Αἱ περιστάσεις ὅμως δέν ἠνόνησαν τὸν Myres νὰ ἀσχοληθῇ ἀποκλειστικῶς μὲ τὴν Κύπρον διὰ νὰ δώσῃ μίαν ὀλοκληρωμένην εἰκόνα τῆς ἱστορίας καὶ ἀρχαιολογίας τῆς. Ἡ μοῖρα ἐπεφύλασσε τοῦτο εἰς τὸν Gjerstad.

Τοιαυτὴ λοιπόν ἦτο ἡ εἰκὼν, τὴν ὁποίαν ἐπαρουσίαζεν ἡ Κυπριακὴ ἀρχαιολογία τὸ 1924, ὅταν ἔφθασεν ὁ Gjerstad εἰς τὴν Κύπρον. Μὲ τὴν συμπάραστασιν τοῦ τότε Ἐφόρου τοῦ Κυπριακοῦ Μουσείου Μενελάου Μαρκίδη καὶ τοῦ ἀρχαιοφίλου Λουκῆ Πιερίδη ἐκ Λάρνακος ἤρχισε τὰς ἐρεῦνας του εἰς Κύπρον, τὴν ὁποίαν ἠθέλησε νὰ γνωρίσῃ ἐπισκεπτόμενος καὶ τὰς πλεον ἀπομεμακρυσμένας γωνίας αὐτῆς ἐπιβαίνων ἡμίονου. Ἀνεκάλυψε μέγαν ἀριθμὸν προϊστορικῶν χώρων, ταυτοχρόνως δὲ διεξήγαγεν ἀνασκαφὰς ἀποκαλύψας ἀρχαιολογικά ἐρεῖπια εἰς Φρέναρος, Ἀλάμπραν, Καλωσίδαν καὶ Νικολῆδες, διὰ νὰ ἐξακριβώσῃ οὐχὶ μόνον τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν διαφόρων περιόδων τῆς κυπριακῆς προϊστορίας, ἀλλὰ καὶ τὴν χρονολογικὴν ἐξέλιξιν, κυρίως τῶν τριῶν περιόδων τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ. Ἐμελέτησε τὴν στρωματογραφίαν τῶν τριῶν τούτων ἐποχῶν μὲ κατάπληθυσσαν ἀκρίβειαν, ἰδίᾳ δὲ, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ποῖα ἦσαν αἱ μέθοδοι τῶν ἀνασκαφῶν, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιοῦντο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Τὴν ἐπιστημονικὴν μορφήν τῆς ἐργασίας τοῦ Gjerstad δύναται εὐκόλως νὰ ἀντιληφθῇ τις εἰς τὰς σκέψεις, τὰς ὁποίας ἐκφράζει εἰς τὸν πρόλογον τοῦ βιβλίου του περὶ τῆς Κυπριακῆς Προϊστορίας (σελ. 1): "Ἡ προϊστορία πραγματεύεται τὴν ἐπέκτασιν τῶν προϊστορικῶν πολιτισμῶν εἰς τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον, ταυτοχρόνως δὲ τὰ αἷτια καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπεκτάσεως ταύτης. Ἐργον λοιπόν τοῦ μελετητοῦ τῆς Προϊστορίας εἶναι πρῶτον ἡ χρονολογικὴ τοποθέτησις τοῦ πολιτισμοῦ, τὸν ὁποῖον πραγματεύεται, διότι τοιοῦτοτρόπως καθίσταται δυνατὴ ἡ διερεύνησις τῆς ἐξελίξεως τῶν γεγονότων καὶ ἡ σύλληψις μιᾶς γενικῆς εἰκόνας τοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ δεύτερον ἔργον τοῦ ἐρευνητοῦ εἶναι ὁ προσδιορισμὸς καὶ ἡ περιγραφή τῶν χώρων εἰς τοὺς ὁποίους ἀνεπτύχθη ὁ πολιτισμὸς, τὸν ὁποῖον ἐρευνᾷ, καὶ ἡ μελέτη τῶν σχέσεων μὲ τὸν ἔξω κόσμον". Μὲ γνῶμονα τὰ ἀνωτέρω συνέγραψεν ὁ Gjerstad καὶ ἐδημοσίευσεν τὸ 1926 τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν του περὶ τοῦ Προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Κύπρου. Παραδίδει τότε ὁ Gjerstad τὴν πρῶτην ἀξιόλογον ἐπιστημονικὴν μελέτην περὶ τῆς Κυπριακῆς Προϊστορίας καὶ διαγράφει τὰ πλαίσια ἐντὸς τῶν ὁποίων μέχρι σήμερον ὄλοι ἐργαζόμεθα, συμβᾶλλοντες βεβαίως μὲ προσθήκας καὶ μικρὰς ἀλλαγὰς, χωρὶς ὅμως νὰ ἀλλοιοῦμεν τὸ οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἴδρυσεν διὰ μόχθου καὶ σοφίας ὁ νέος ἀρχαιολόγος τῶν εικοσιεννέα ἐτῶν. Κακὴ τύχη δέν ἄφησε τὸν Gjerstad νὰ ὀλοκληρώσῃ, ὡς ὁ ἴδιος ἠθέλε, τὴν ἐρευνάν του περὶ τὴν προϊστορίαν τῆς νήσου ὀλοκληροῦ. Προσβληθεὶς ὑπὸ μαλαρίας, ἡ ὁποία ἐμάστιζε τότε τὴν νήσον, ἠναγκάσθη νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ, χωρὶς νὰ γνωρίσῃ τὴν δυτικὴν αὐτῆς περιοχὴν. Ἄλλ' ἡ Κύπρος ἤσκησε μεγάλην γοητείαν ἐπὶ τοῦ νεαροῦ Σουηδοῦ ἀρχαιολόγου. Ὄταν τὸ 1926 διωρίσθη λέκτωρ τῆς Κλασσικῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Ἀρχαίας Ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Uppsala, συνέλαβε τὴν ἰδέαν μιᾶς μεγάλης Σουηδικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἀποστολῆς εἰς Κύπρον πρὸς διενέργειαν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν. Δι' ἰδικῶν του ἐνεργειῶν συνεστήθη ἡ Σουηδικὴ Ἐπιτροπὴ διὰ τὴν Κύπρον (Swedish Cyprus Committee) καὶ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1927 ἡ Σουηδικὴ Ἀποστολή,

γνωστή ως Swedish Cyprus Expedition, ἤρχιζε τὰς ἀνασκαφὰς τῆς εἰς Κύπρον. Ἀρχηγὸς τῆς Ἀποστολῆς ὤρισθη ὁ Gjerstad, μὲ ἀρχιτέκτονα τὸν J. Lindros καὶ βοηθοὺς τοὺς Erik Sjögqvist καὶ Alfred Westholm. Ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰς ἐργασίας τῆς ἀποστολῆς ἔλαβεν ἐπὶ τινὰ χρόνον καὶ ὁ τότε διάδοχος τοῦ Σουηδικοῦ θρόνου καὶ νῦν βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γουσταῦος Ἀδόλφος. Σκοπὸς τῆς Ἀποστολῆς ἦτο ἡ δι' ἀνασκαφῶν ἔρευνα ὁλοκλήρου τῆς Κυπριακῆς Ἀρχαιολογίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν Ρωμαϊκῶν. Μία τοιαύτη ἐπιχείρησις ἦτο διὰ τὴν τότε ἐποχὴν πρωτοφανῆς καὶ μεγαλεπήβολος. Διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1927 μέχρι τοῦ Μαρτίου τοῦ 1931 καὶ ἐκάλυψε μέγα μέρος τῆς νήσου. Διὰ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν γράφει τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικὰ ὁ Alfred Westholm: 'Κατέστη ἀναγκαία ἡ διενέργεια ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν εἰς πολλοὺς χώρους. Διὰ νὰ καθιερώσωμεν σύστημα χρονολογικῆς ἐξελιξέως ἀνεσκάψαμεν τριακοσίους περίπου λαξευτοὺς τάφους διαφόρων ἐποχῶν, οἱ ὅποιοι περιεῖχον περίπου 10,000 ἀγγεῖα 900 τύπων. Ἐπὶ πλέον ἀνεσκάφησαν εἴκοσι ἱερά καὶ ναοί, ὅπου ἀνεκαλύφθησαν χιλιάδες γλυπτῶν. Πλήν τῶν κατοικιῶν ἀνεσκάφησαν ἐπίσης δύο φρούρια, ἓνα βασιλικὸν ἀνάκτορον καὶ ἓνα Ρωμαϊκὸν θέατρον'.

Μία μεγάλη ἀνακάλυψις, τὴν ὁποίαν ἡ Σουηδικὴ Ἀποστολὴ προέββαλε μὲ πολλὴν σεμνότητα, ἦτο ἡ διαπίστωσις, διὰ πρώτην φοράν, ὑπάρξεως νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ εἰς Κύπρον. Ἦδη ὁ Gjerstad ἀνεκοίνωσε τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην τὸ 1925 κατόπιν προσωπικῶν του ἐρευνῶν εἰς Φρέναρος. Ἐκτενέστεραι ἀνασκαφαὶ ἀργότερον ὑπὸ τῆς Σουηδικῆς Ἀποστολῆς εἰς Πέτραν τοῦ Λιμνίτη, Λάπηθον καὶ Κυθραϊαν ἔχυσαν περισσότερο φῶς ἐπὶ τῆς πρώτης ταύτης φάσεως τῆς προϊστορικῆς ζωῆς τῆς Κύπρου, ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ὑστερώτερον τὸ κυριώτερον πεδῖον ἐρεύνης τοῦ Πορφυρίου Δικαίου.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἀπαριθμήσω κατωτέρω τοὺς χώρους ὅπου ἀνεσκαφῆν ἢ ὑπὸ τὸν Gjerstad Σουηδικὴ Ἀποστολὴ, διὰ νὰ καταστῆ σαφέστερον τὸ μέγεθος τῆς ἀναληφθείσης τότε ἐργασίας: Μάριον, Πέτρα τοῦ Λιμνίτη, Παραδεισιώτισσα, Μερσινάκι, Βουνίν, Σόλοι, Ἁγία Εἰρήνη, Λάπηθος, Κυθραϊά, Νικολῆδες, Ἰδάλιον, Ἀλάμπρα, Ἀμαθοῦς, Κίτιον, Ἄρσος, Μηλιά, Στύλλοι, Ἐγκωμη, Καλοψίδα, Φρέναρος, Ἅγιος Ἰάκωβος, Παλαισκοῦτελλα, Νιτοβίκλα, Κουντούρα, Τράχωνας.

Τρία ἔτη μετὰ τὸ τέλος τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Σουηδικῆς Ἀποστολῆς ἐξεδόθη ὁ πρῶτος τόμος τῶν δημοσιεύσεών της ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον *The Swedish Cyprus Expedition*. Ὁ τόμος οὗτος, εἰς δύο τεύχη (κεῖμενον καὶ πίνακες μετὰ σχεδιαγραμμάτων), πραγματεύεται κυρίως ἀνασκαφὰς προϊστορικῶν χώρων. Εἰς εἰσαγωγικὸν του σημείωμα εἰς τὸν τόμον τοῦτον ὁ Gjerstad περιγράφει ἐπιγραμματικῶς τὸν χαρακτῆρα τῆς Κυπριακῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἱστορίας καὶ ὑπογραμμίζει τὴν δημιουργικὴν δύναμιν τοῦ πολιτισμοῦ της, γεγονός τὸ ὅποιον οἱ προγενέστεροι τοῦ Gjerstad ἄλλοτε ἠγνόουν ἢ ἠρνοῦντο νὰ παραδεχθῶν, θεωροῦντες τὴν Κύπρον ὡς δέκτην διαφόρων πολιτιστικῶν ἐπιδράσεων, ἄνευ οὐδεμιᾶς προσωπικῆς ὄντοτης. Αὐτὴ, ὡς γνωστὸν, ὑπῆρξεν ἐν πολλοῖς καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ Sir George Hill, ὁ ὅποιος δὲν ἀνεγνώρισε καμμίαν ἀξίαν εἰς τὴν ρωμαλεῶν φυσιογνωμίαν τοῦ Κυπριακοῦ πολιτισμοῦ.

Γράφει λοιπὸν χαρακτηριστικῶς ὁ Gjerstad εἰς τὸ εἰσαγωγικὸν του σημείωμα εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Σουηδικῆς Ἀποστολῆς: Ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως ἢ νήσος ἐπέπρωτο, ὡς ἦτο φυσικόν, νὰ διαδραματίσῃ σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Ὑπῆρξεν ὁ συνδετικὸς κρίκος μεταξύ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως καὶ ὁ πολιτισμὸς της ἐδέχθη τὰς ἐπιδράσεις τῶν μεγάλων πολιτισμῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, Συρίας, Αἰγύπτου, Ἰωνίας καὶ Ἑλλάδος. Συνεπῶς δύναται τις νὰ μελετήσῃ εἰς τὴν Κύπρον τὰς ἀλληλοεπιδράσεις τῶν πολιτισμῶν τούτων. Ἄλλ' ἢ σπουδαιότης τοῦ Κυπριακοῦ πολιτισμοῦ δὲν περιορίζεται εἰς τὸν ρόλον τοῦ μεσάζοντος μεταξύ τῶν διαφόρων πολιτισμῶν. Ἡ Κύπρος ὑπῆρξεν ἡ κοιτὶς ὅπου ἐδημιουργήθη ὁ πολιτισμὸς ὁ ὅποιος κατὰ καιροὺς κατέκτησεν ὕψηλά ἐπίπεδα. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Κυπριακὸς πολιτισμὸς δὲν παρουσιάζει τὸν μεγαλοπρεπῆ χαρακτῆρα τῶν πολιτισμῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Μεσοποταμίας, καὶ ἡ Κύπρος δὲν εἶχε τὴν δημιουργικὴν δύναμιν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ ἡ πολιτιστικὴ της δημιουργία ἦτο ἴση καὶ ἐν πολλοῖς ὑπε-

ρέβαλε τούς άλλους πολιτισμούς τῆς Μεσογείου πρό τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας'. 'Ο χαρακτηρισμός οὗτος τοῦ Gjerstad μᾶς φαίνεται σήμερον πολύ φυσικός, ἂν λάβωμεν ὅμως ὑπ' ὄψιν τὴν σχεδόν περιφρονητικὴν στάσιν τῶν τότε ἱστορικῶν διὰ κάθε φάσιν τοῦ Κυπριακοῦ πολιτισμοῦ, τότε θὰ ἀντιληφθῶμεν τὸ μέγεθος τῆς τόλμης καὶ παρρησίας, μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ Gjerstad ἐπεχείρησε νὰ παρουσιάσῃ τὸ ὕψος τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀρχαίας Κύπρου.

Εἰς σύντομον διάστημα ἠκολούθησαν οἱ ἄλλοι δύο τόμοι τῆς δημοσιεύσεως τῆς Σουηδικῆς 'Αποστολῆς, καὶ πάλιν εἰς δύο τεύχη ἕκαστος, καλύψαντες ὅλας τὰς ἀνασκαφὰς τὰς ὁποίας ἀνέλαβεν ἡ 'Αποστολή. Τοιοῦτοτρόπως εἰς συντομώτατον χρονικὸν διάστημα, ἀσύνηθες διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ διὰ τὴν ἐποχὴν μας, παρεδίδετο εἰς τὴν κρίσιν καὶ χρῆσιν ὑπὸ τῶν μελετητῶν τὸ τεράστιον ὕλικόν τὸ ὁποῖον ἔφεραν εἰς φῶς αἱ ἀνασκαφαὶ αἱ ὁποῖαι διήρκεσαν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη. 'Εν τῷ μεταξύ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς Σουηδικῆς ἐπιστήμης κατέκτων τὸν διεθνή θαυμασμόν καὶ ἡ Κύπρος ἐλάμβανεν ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὴν διεθνή ἀρχαιολογίαν. Μεγάλαι εὐρωπαϊκά περιοδικὰ ἐφιλοξένουν ἄρθρα τοῦ Gjerstad καὶ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς Σουηδικῆς 'Αποστολῆς, οἱ ὁποῖοι ἀνέπτυσσον εἰδικὰ θέματα τῶν ἀνακαλύψεων τῶν, προκαλοῦντες ζωηράς ἀκαδημαϊκὰς συζητήσεις, ὡς ἐκείνη περί τὸ ἀνάκτορον τοῦ Βουνίου, καθ' ἣν ὁ Gjerstad ὑπερημύθη σθεναρῶς τοῦ ἰδιάζοντος ἀρχιτεκτονικοῦ χαρακτήρος του καὶ τῆς συγγενείας αὐτοῦ πρὸς τὰ Μυκηναϊκὰ πρότυπα. 'Ο ἀπώτερος σκοπὸς τοῦ Gjerstad ὡς ἀρχηγοῦ τῆς Σουηδικῆς 'Αποστολῆς, δέν ἦτο βεβαίως μόνον ἡ ἀνακάλυψις ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου καὶ ἡ συγγραφή ἐκτενῶν ἐκθέσεων ἀνασκαφῶν, ἀλλ' ἡ πλήρης ἀξιοποίησις τῆς ἀνασκαφικῆς ἐργασίας διὰ τῆς συγγραφῆς μιᾶς ὀλοκληρωμένης μελέτης διὰ τὴν ἀρχαιολογίαν καὶ ἱστορίαν τῆς Κύπρου μετὰ τὰς νῦν πορίσματα τῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν. Τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐξεπλήρωσεν ὁ τέταρτος τόμος τῆς σειρᾶς *The Swedish Cyprus Expedition*, ὁ ὁποῖος θὰ ἀποτελοῦσε σειρὰν τῶν συνθέτων μελετῶν. 'Ο δεῦτερος παγκόσμιος πόλεμος καθυστέρησε τὴν ἐκδοσιν τῶν μελετῶν τούτων. Τὸ πρῶτον τεύχος τοῦ τετάρτου τόμου, γνωστὸν ὡς Τόμος IV, μέρος 2, ἔχει συγγραφεῖα τὸν ἴδιον τὸν Gjerstad. Διὰ τοῦ βιβλίου τούτου ὁ Gjerstad κατέστη πλέον ὁ στυλοβάτης τῆς Κυπριακῆς 'Αρχαιολογίας. Εἰς τὰς πεντακοσίας πεντήκοντα σελίδας του περιλαμβάνεται ἡ καλύτερον μέχρι σήμερον συγγραφεῖσα ἀρχαιολογία καὶ ἱστορία τῆς Κύπρου, καλύπτουσα τὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ 1050 μέχρι τοῦ 325 π.Χ. Τὴν περίοδον δηλαδὴ ἐκείνην, ἡ ὁποία ἦτο ἡ ἐλάχιστη γνωστὴ καὶ ἡ ὁποία διὰ διαφόρους λόγους εἶχε παρερμηνευθῆ ὑπὸ τῶν προηγουμένων μελετητῶν εἴτε ἔνεκα προκαταλήψεως εἴτε ἔνεκα ἀγνοίας τῆς πραγματικότητος. Διὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ τόμου τούτου ὁ Gjerstad ἐπεσκέφθη ὅλα τὰ μεγάλα Μουσεῖα τοῦ κόσμου, συνέλεξε τὸ ἀνά τὴν οἰκουμένην σκορπισμένον Κυπριακὸν ἀρχαιολογικὸν ὕλικόν καὶ μετὰ ἀνυπέβλητον σοφίαν ἐπαρουσίασε τὸν χαρακτήρα τῆς κυπριακῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἱστορίας, ἀφίνων τὸ ἴδιον τὸ ὕλικόν νὰ ὁμιλήσῃ, ἄνευ πολιτικῆς προκαταλήψεως ἢ ἄλλων ὑπολογισμῶν, μετὰ γνώμονα τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. 'Εταξινόμησε πρῶτον πᾶν εἶδος ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου — ἀρχιτεκτονικόν, κεραμεικὴν, γλυπτικὴν, μεταλλοτεχνίαν — κατέταξε τὸ ὕλικόν τοῦτο χρονολογικῶς, τὸ ἀνέλυσεν αισθητικῶς, διεπίστωσε τὰς σχέσεις καὶ τὰς ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴν 'Ανατολήν καὶ τὴν Δύσιν, συνέδεσε τὸν χαρακτήρα τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ μετὰ τὰ ἱστορικὰ τεκμήρια καὶ ἐκ τῆς ἀρχαιολογίας ἐφώτισε τὰς σελίδας τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας. Βαθὺς γνώστης τῆς 'Αρχαιολογίας, τῆς Μεσογειακῆς καὶ τῆς 'Ανατολικῆς, ἀντελήφθη τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τῆς Κυπριακῆς πολιτιστικῆς δημιουργίας κατὰ τὴν πρώτην χιλιετηρίδα π.Χ. καὶ τῆς ἀπέδωσε τὸν ἀληθῆ αὐτῆς χαρακτήρα. 'Η ἀρτία γνώσις τῶν 'Ελλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων τὸν ἐβοήθησαν νὰ ἐρευνήσῃ εἰδικὰς πτυχὰς τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας, τὰς ὁποίας δέν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξιχνιάσουν οἱ προγενέστεροί του ἐρευνηταί, οἱ ὁποῖοι ἔβλεπον τὴν Κύπρον κυρίως ὡς τμῆμα τοῦ Φοινικικοῦ πολιτισμοῦ. Παρῆλθον εἰκοσιπέντε σχεδόν ἔτη καὶ ὁ Τέταρτος τόμος, μέρος 2 τῆς Σουηδικῆς 'Αποστολῆς, συγγραφεῖς ὑπὸ τοῦ Gjerstad, παραμένει τόσον ἐπιβλητικὸς καὶ ἄρτιος ὅσον ἦτο καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δημοσιεύσεώς του. 'Ακολουθοῦμεν ἀκόμη πιστῶς τὴν ὑπ' αὐτοῦ προταθεῖσαν χρονολογίαν καὶ τυπολογίαν εἰς ὅλας τὰς φάσεις τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ τῆς Κύπρου μετὰξὺ τοῦ 1050 καὶ 325 π.Χ. Τὰ ἱστορικὰ

του συμπεράσματα παραμένουσιν ακόμη αξιώματα ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιζόμεθα ὅλοι διὰ νά ἐρμηνεύσωμεν τὰς νέας ἀνακαλύψεις.

Ἡ μεγάλη συμβολή εἰς τὴν μελέτην τῆς Κυπριακῆς ἀρχαιολογίας, ἡ ὁποία ὀφείλεται εἰς τὸν Gjerstad, εἶναι ἡ διαπίστωσις τῆς εὐρείας ἐπιδράσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Κυπριακοῦ πολιτισμοῦ, ἀπὸ τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἐντεῦθεν, καὶ ἡ ἰδιάζουσα θέσις τὴν ὁποίαν κατέχει ἡ Κύπρος εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Πρῶτος ὁ Gjerstad ἔθεσε τὴν Κύπρον ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐκπολιτιστικοῦ χώρου, ἐξάρας τὴν ἰδιάζουσαν αὐτῆς φυσιογνωμίαν, ἐνῶ μέχρι τότε οὐδεὶς διέβλεπέ τι τὸ Ἑλληνικὸν εἰς τὴν Κυπριακὴν πολιτιστικὴν δημιουργίαν. Γνωστὴ εἶναι ἐξ ἄλλου καὶ ἡ ἀτυχῆς φράσις τοῦ Sir George Hill εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῆς ὑπ' αὐτοῦ συγγραφείσης *Ἱστορίας τῆς Κύπρου*, ἐκδοθείσης τὸ 1940, ὅπου οὗτος παρερμηνεύων χωρίον τῶν *Ἰκετίδων* τοῦ Αἰσχύλου περὶ 'Κυπρίου χαρακτήρος' συμπεραίνει ἀθαιρέτως ὅτι 'ἐν ὄψει τοιοῦτου γεγονότος, προσπάθειαι αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο καὶ ἀναμφιβόλως θὰ ἐξακολουθήσουν νά γίνωνται, διὰ νά ἀποδείξουν ὅτι οἱ Κύπριοι ἦσαν γνήσιοι Ἕλληνες, πρέπει νά θεωροῦνται μάταιαι'. Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος, ἀνατραπείς ὑπὸ τοῦ Δρος Σπυριδάκι, μᾶς φαίνεται σήμερον ἀντιεπισημονικὸς καὶ ἀτυχεστάτος, ἀλλὰ χαρακτηρίζει τὸ κλίμα ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχε νά ἐργασθῆ ὁ Gjerstad ὡς ἱστορικὸς. Τὴν Κύπρον ὅμως δὲν τὴν εἶδεν ὡς μίαν δευτερεύουσαν ἐπαρχίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ ὡς μίαν κιβωτόν εἰς τὴν ὁποίαν ἐφυλάττοντο αἱ Ἑλληνικαί, κυρίως δὲ αἱ Μυκηναϊκαὶ παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλεσαν τὴν βᾶσιν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Κυπριακοῦ πολιτισμοῦ εἰς ἐποχὰς πολιτικῶν κρίσεων καὶ ἀντιζοοτήτων.

Ὁ Gjerstad κατενόησε πλήρως τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ Ἑλληνικὸς ἀποικισμὸς τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν κατὰ τὸ τέλος τῆς Ὑστέρας Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ καὶ τὴν ἐπίδρασιν του ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ Κυπριακοῦ πολιτισμοῦ τῆς πρώτης π.Χ. χιλιετηρίδος. Τὴν περίοδον ταύτην εἶχε μελετήσει μετ' ἰδιαίτερας προσοχῆς καὶ εἰς εἰδικὸν ἄρθρον του, δημοσιευθέν τὸ 1944 εἰς τὸ περιοδικὸν *Opuscula Archaeologica*, συνδυάζει τὴν μυθικὴν παράδοσιν περὶ ἰδρύσεως πόλεων ἐν Κύπρῳ ὑπὸ ἡρώων τοῦ Τρωϊκοῦ Πολέμου μὲ τὰ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα. Αἰσθανθεὶς ἐντόνως τὴν σημασίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀποικισμοῦ καὶ τὰς ἐξ αὐτοῦ συνεπειάς, περιγράφει μὲ δραματικὸν ὕφος εἰς τὸν τέταρτον τόμον τῆς Σουηδικῆς Ἀποστολῆς τὴν μεταβατικὴν περίοδον ἀπὸ τῆς Ὑστέρας Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ εἰς τὴν Πρώϊμον Γεωμετρικὴν Ἐποχὴν: 'Ὁ ἀναβρασμὸς τῆς τελευταίας φάσεως τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ ἀντηγεῖ ἀκόμη εἰς τοὺς θόλους τῆς εἰσόδου πρὸς τὴν Κυπρο-Γεωμετρικὴν Ἐποχὴν, ὁ ἀναβρασμὸς τῶν ἐπιδρομῶν, τῶν λεηλασιῶν καὶ τῶν πολιτικῶν ἀναταραχῶν. Ἄλλ' ἡ ἠχώ τῶν πολεμικῶν σαλιγγῶν κοπάζει καὶ ὑπὸ τὸ σκότος τῆς καταιγίδος καὶ τῆς καταστροφῆς ἀνατέλλει ἡ ἡμέρα μιᾶς νέας ἐποχῆς, τῆς ἀνασυγκροτήσεως καὶ τοῦ (Ἑλληνικοῦ) ἀποικισμοῦ'.

Σκοπὸς μου δὲν εἶναι ἡ ἀνάλυσις τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου τοῦ Gjerstad, ἀλλὰ μία ἀπλῆ σκιαγραφία, ἕνας σύντομος χαρακτηρισμὸς. Ὁ μέγας ἐπιστήμων εὐρίσκεται ἐν πλήρει ἀκμῇ, ἀκάματος ἐρευνητὴς τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας. Παρ' ὅλον ὅτι μέγα μέρος τῆς ἐπιστημονικῆς του δραστηριότητος ἀφιέρωσε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀρχαίας Ρώμης, ἐν τούτοις οὐδέποτε ἐλησμόνησε τὴν Κύπρον. Ἐπισκεφθεὶς πρό τινων ἐτῶν τὸν Μακαριώτατον διεβεβαίωσε τοῦτον ὅτι θὰ γράψῃ τὸ ὠμέγα τῆς ἀρχαιολογικῆς του σταδιοδρομίας ἐν Κύπρῳ, ὡς ἔγραψε καὶ τὸ ἄλφα. Ἡμεῖς ὅμως δὲν ἀναμένομεν τὸ ὠμέγα. Πρὸ αὐτοῦ ἀναμένομεν μίαν νέαν ἐποχὴν δημιουργίας, διὰ νά ἀπολαύσωμεν τοὺς ὀρίμους καρπούς τῆς σοφίας του. Ἀναμένομεν νά μᾶς δώσῃ τὴν μοναδικὴν ἐμπειρίαν τῶν πενήκοντα σχεδόν ἐτῶν ἐπαφῆς καὶ συμβιώσεως μὲ τὴν Κυπριακὴν ἀρχαιολογίαν. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, οὐχὶ μόνον ἐνημεροῦται ἀρτίως ἐπὶ παντός ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν Κυπριακὴν ἀρχαιολογίαν, ἀλλὰ διανύει ἀποστάσεις, μεταβαίνων εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἰσπανίαν ἢ ἐρχόμενος εἰς Κύπρον, διὰ νά μελετήσῃ εἰδικὰς πτυχὰς τῆς ἀρχαιολογίας μας. Εἶναι πάντοτε πρόθυμος, ὡς ἀληθῆς ἐπιστήμων, νά ἀναθεωρήσῃ τα συμπεράσματά του ὑπὸ τὸ φῶς τῶν νέων ἀνακαλύψεων.

Θά προσκρούσω ἀσφαλῶς εἰς τὴν μετριοφροσύνην τοῦ σήμερον τιμωμένου ἐπιστήμονος ἄν

ἐπεχείρουν νά σκιαγραφήσω τήν προσωπικότητά του ὡς ἀνθρώπου . Μέ τιμᾶ μέ τήν φιλίαν του ἀπό δεκαπενταετίας καί πλέον καί εἶμαι εἰς θέσιν νά γνωρίζω τήν μεγαλοψυχίαν καί τήν γενναιοφροσύνην του. Ἄρκοῦμαι νά εἶπω μόνον, ὅτι αἱ γενεαί τῶν νέων ἀρχαιολόγων οἱ ὁποῖοι ἀπό ἐτῶν φιλοξενοῦνται εἰς τήν πλουσίαν αὐτοῦ τράπεζαν προσβλέπουν πρός αὐτόν μέ εὐγνωμοσύνην ἀπέραντον καί ἀγάπην ἀπεριόριστον.

Ἄ Ο Gjerstad ἔχει δημιουργήσει μαθητάς καί συνεχιστάς τοῦ ἔργου του. Ὡς εἶχον τήν τιμήν νά τονίσω χθές ἐπί τοῦ λόφου τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Βουνίου, εἶναι εὐτυχῆς σύμπτωσις τό γεγονός ὅτι σήμερον, ὅτε τιμῶμεν τόν διαπρεπή ἐπιστήμονα ἐπί τῇ 75ῃ ἐπετείῳ τῶν γενεθλίων του, τεσσαράκοντα ἔτη μετά τό πέρας τῶν ἀνασκαφῶν του ἐν Κύπρῳ, ἀρχίζει νέα φάσις τῶν Σουηδικῶν ἀνασκαφῶν, μέ συνεχιστήν τοῦ ἔργου τοῦ Gjerstad τόν μαθητήν αὐτοῦ κ. Paul Åström, καθηγητήν τῆς ἀρχαιολογίας εἰς τό Πανεπιστήμιον τοῦ Göteborg. Ὅμως ἡ παράδοσις, τήν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ὁ Gjerstad εἰς τήν Σουηδίαν διά τήν καλλιέργειαν τῶν περὶ τήν Κύπρον ἀρχαιολογικῶν σπουδῶν, συνεχίζεται. Εἵμεθα βέβαιοι ὅτι ἡ νέα αὐτή Σουηδική Ἀποστολή θά ἀποβῆ ἐξ ἴσου καρποφόρος ὅσον καί ἡ πρώτη. Θά εἶναι τοῦτο ἡ μεγαλύτερα εὐτυχία διά τόν πρωτεργάτην ἐπιστήμονα, ὁ ὁποῖος θά ἴδῃ τό ἔργον τό ὁποῖον ἤρχισε πρό πεντηκονταετίας νά συνεχίζεται ὑπό τῶν ἰδίων αὐτοῦ μαθητῶν.

Ἄ Πλευθυνόμενος τώρα πρός τόν καθηγητήν Gjerstad καί τήν Κυρίαν Gjerstad, ἡ ὁποία συνεμερίσθη μετ' αὐτοῦ τās ἀντιξοότηας καί τās χαράς ζωῆς ἡμίσεως αἰῶνος, εὐχαριστῶ αὐτούς θερμότατα ἐκ μέρους τοῦ Τμήματος Ἀρχαιοτήτων καί τῆς νέας γενεᾶς τῶν ἀρχαιολόγων διά τήν πολυτιμόν των προσφοράν πρός τήν Κυπριακήν Ἀρχαιολογίαν. Εὐχομαι εἰς αὐτούς εὐτυχίαν καί ὑγίαν, μέ τήν ἐλπίδα ὅτι θά μᾶς δώσουν καί πάλιν τήν χαράν τῆς ἐν Κύπρῳ παρουσίας των. Ὡς ἐλάχιστον φόρον τιμῆς πρός τόν ἀγαπητόν Καθηγητήν τό Τμήμα Ἀρχαιοτήτων ἀπεφάσισε νά τοῦ ἀφιερῶσιν τόν ἐφετινόν τόμον τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ του διά τήν μεγίστην του προσφοράν πρός τήν Κυπριακήν Ἀρχαιολογίαν.